

وزارت علوم و تحقیقات و فن آوری

دانشکده اصول دین

تهران

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع:

آداب معاشرت از دیدگاه قرآن کریم و حدیث

استاد راهنما:

دکتر سید کاظم عسگری

استاد مشاور:

دکتر منصور پهلوان

نگارش:

مریم هاشمی بهرمانی

۱۳۸۸

سپاس

مراتب تقدیر و تشکر خالصانه خود را از کلیه اساتید معظم و کارکنان و کارشناسان دانشکده اصول الدین و تمام عزیزانی که به نحوی مرا در به پایان رساندن این مجموعه یاری کردند، ابراز می دارم.

و این رساله را به تمام کسانی که می خواهند بیشتر بدانند تقدیم می نمایم.

چکیده

انسان در زندگی دنیا، گریزی از معاشرت با دیگران ندارد و این ارتباط برای بشریک ضرورت محسوب می گردد، شکل و کیفیت این ارتباط، می تواند مفید یا مضر بودن آن را، رقم بزند به نحوی که در جهان امروز، بزرگ ترین مشکل، مسئله آب و نان نبوده بلکه روابط نادرست بین افراد و اجتماعات گریبان گیر مردم شده است و نمی دانند که با سایرین چگونه برخورد نمایند. این رساله در نظر دارد که به بررسی مفاهیم لغوی و اصطلاحی دو واژه «ادب» و «معاشرت» و واژگان هم ردیف آنان پردازد و هم چنین ضرورت این ارتباط را از دیدگاه جامعه شناسی و روانشناسی علمی مطرح نموده و به دنبال آن با بررسی آیات قرآن و روایات معصومین (ع) تلاش کند، مردم را با درس های معاشرتی آشنا ساخته که بر آن اساس، بتوانند به شکل ارتباطات خود با دیگران ظاهری نیکو بخشیده و کیفیت آن را بر مبنای اعتقادات الهی و حرمت نهادن به ارزش های انسانی ارتقاء بخشند و مسلماً در این حالت، نتیجه ای جز ترقی و تعالی، عایدانسان نخواهد شد. در پایان نیز خلاصه ای از معاشرت های مذموم بر مبنای فرهنگ اسلامی بیان خواهد شد.

فهرست مطالب

چکیده

مقدمه..... ۱

فصل اول:

کلیات

۴-۹

بیان مسئله و طرح موضوع..... ۴

اهداف پژوهش..... ۵

ضرورت پژوهش..... ۶

پرسش ها و فرضیه های پژوهش..... ۷

روش تحقیق..... ۸

محدودیت پژوهش..... ۸

پیشینه پژوهش..... ۹

فصل دوم:

معاشرت

۱۱-۳۲

بخش اول:

بررسی مفاهیم و معانی واژه ها و اصطلاحات..... ۱۱

آداب در لغت..... ۱۱

معاشرت در لغت..... ۱۴

مصاحبت در لغت..... ۱۵

مرافقت در لغت..... ۱۷

مجالست در لغت..... ۱۸

مراوده در لغت..... ۲۰

مقایسه و نتیجه واژگان مترادف..... ۲۱

بخش دوم:

- ۲۳..... ضرورت معاشرت.....
- ۲۳..... ضرورت معاشرت از دیدگاه جامعه شناسی.....
- ۲۶..... ضرورت معاشرت از دیدگاه روانشناسی.....
- ۲۸..... مبانی و اصول معاشرت در آموزه های دینی.....

بخش سوم:

- ۳۱..... مراتب معاشرت.....
- ۳۱..... معاشرت های ممدوح.....
- ۳۲..... معاشرت های مذموم.....

فصل سوم:

معاشرت های ممدوح

۱۶۷-۳۳

- ۳۳..... معاشرت با والدین.....
- ۳۳..... معاشرت با والدین از دیدگاه قرآن.....
- ۴۱..... معاشرت با والدین از دیدگاه روایات.....
- ۴۵..... عقوق والدین.....
- ۴۷..... حدود اطاعت از پدر و مادر.....
- ۵۱..... عدم رضایت والدین مرگ را دشوار می کند.....
- ۵۲..... نیکی و احسان به پدر و مادر پس از مرگ آن ها.....

معاشرت با فرزندان

- ۵۳..... معاشرت با فرزند.....
- ۵۳..... معاشرت با فرزند از دیدگاه قرآن و حدیث.....

معاشرت با خویشاوندان و نزدیکان

- ۶۳..... معاشرت با خویشاوندان و نزدیکان
- ۶۴..... خویشاوند کیست؟
- ۶۶..... مراتب پیوند و صله با خویشان
- ۶۷..... بعد معنوی احسان و نیکی
- ۶۷..... دیدار با اقوام و خویشان
- ۶۹..... عیادت و بیمارپرسی خویشاوند
- ۶۹..... دعا در حق خویشاوندان
- ۷۰..... بعد مادی احسان و نیکی
- ۷۰..... انفاق و بخشش به خویشاوندان
- ۷۱..... قرض دادن به خویشاوند
- ۷۲..... دادن و پذیرفتن هدیه
- ۷۲..... خیرات کردن برای اموات خویشاوند
- ۷۳..... اطعام خویشاوند
- ۷۴..... حد و مرز صله رحم
- ۷۵..... آثار و نتایج صله رحم
- ۷۶..... طولانی شدن عمر
- ۷۷..... زیاد شدن روزی
- ۷۷..... پاک شدن اعمال
- ۷۸..... آسانی حساب روز قیامت
- ۷۸..... آبادی شهرها
- ۷۸..... صله رحم جزء دین است
- ۷۹..... آثار و نتایج قطع رحم
- ۷۹..... قطع رحم مستوجب لعن خداست
- ۷۹..... قاطع رحم جزء فاسقان و زیان کاران است
- ۸۰..... قطع رحم در ردیف شرک به خدا
- ۸۰..... قطع رحم و دوری از رحمت خدا
- ۸۰..... قاطع رحم از بهشت محروم است

معاشرت با مردم

- ۸۲..... معاشرت با مردم
- ۸۲..... معاشرت و برخورد نیکو با مردم
- ۸۴..... - سلام نمودن
- ۸۴..... - سلام در بینش قرآنی
- ۸۵..... - سلام در سخن معصومین
- ۸۶..... - مصافحه و معانقه و روبوسی
- ۸۸..... - چگونگی ورود به خانه های مردم
- ۸۹..... - خوش اخلاقی و نرم خوئی با مردم
- ۹۰..... - شاد کردن دل مردم
- ۹۱..... - احترام به مردم
- ۹۲..... - مهر ورزی نسبت به مردم
- ۹۳..... - تواضع و فروتنی در برابر مردم
- ۹۶..... - وفای به عهد و پیمان با مردم
- ۹۷..... - رفتار و انتظار هماهنگ با مردم
- ۹۸..... - پوزش پذیری و عفو و گذشت در برابر مردم
- ۹۹..... - خیرخواهی و نصیحت در حق مردم
- ۱۰۰..... - خودداری از اذیت و آزار مردم
- ۱۰۲..... - عیادت مریض
- ۱۰۴..... - تشیع جنازه
- ۱۰۵..... انجام حاجات مردم
- ۱۰۹..... احسان و خوبی نسبت به مردم
- ۱۱۲..... سود رسانی و خدمت به مردم

الفت و برادری

- ۱۱۴..... الفت و برادری
- ۱۱۷..... حقوق برادری

- ۱۱۸..... حق در مال
- ۱۲۱..... کمک و یاری به برادران
- ۱۲۲..... حق زبان با سکوت کردن
- ۱۲۸..... حق زبان با سخن گفتن
- ۱۳۲..... گذشت از لغزش و خطاها
- ۱۳۵..... دعا نمودن در حق برادر
- ۱۳۶..... وفاداری و اخلاص
- ۱۳۷..... عدم ایجاد تکلف و تکلیف

معاشرت با دوستان

- ۱۴۱..... معاشرت با دوستان
- ۱۴۲..... فضیلت دوستی برای خدا
- ۱۴۴..... مراتب دوستی
- ۱۵۰..... انتخاب و گزینش دوست
- ۱۵۱..... صفات دوست خوب
- ۱۵۲..... دشمن خدا و پیامبر نباشد
- ۱۵۲..... عاقل باشد
- ۱۵۳..... مخلص باشد
- ۱۵۴..... مقام و مال سبب تغییر رفتار وی نشود
- ۱۵۴..... پند دهنده باشد
- ۱۵۵..... دروغگو، ترسو، بخیل و حریص نباشد
- ۱۵۵..... خوش خلق باشد
- ۱۵۷..... آداب معاشرت با دوستان

معاشرت با همسایگان

- ۱۵۹..... معاشرت با همسایگان

آداب معاشرت معلّم و متعلّم

۱۶۳.....	آداب معاشرت معلّم و متعلّم.....
۱۶۵.....	وظایف متعلّم.....
۱۶۷.....	وظایف معلّم.....

فصل چهارم:

معاشرت های مذموم

۱۶۸-۱۷۹

۱۶۸.....	معاشرت های مذموم.....
۱۶۹.....	معاشرت های مذموم از دیدگاه قرآن.....
۱۶۹.....	- نهی از معاشرت با کافران و مشرکان.....
۱۷۱.....	- نهی از معاشرت با منافقان.....
۱۷۳.....	- نهی از معاشرت با کسانی که دین خدا را به سخره می گیرند.....
۱۷۳.....	معاشرت های مذموم از دیدگاه روایات.....
۱۷۴.....	- نهی از دوستی با احمق.....
۱۷۴.....	- نهی از دوستی با فاجر.....
۱۷۵.....	- نهی از دوستی با بخیل.....
۱۷۷.....	- نهی از دوستی با دروغگو.....
۱۷۷.....	- نهی از دوستی با متملق.....
۱۷۸.....	- نهی از دوستی با خائن، سخن چین و ستمگر.....
۱۷۹.....	نتیجه معاشرت های مذموم.....
۱۸۰.....	سخن پایانی.....

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

انسان موجودی است که در بطن اجتماع به دنیا می آید؛ در متن آن رشد و پرورش می یابد، و ناگزیر با هم نوعان خود معاشرت دارد. در زندگی اجتماعی انسان ها، آن چه بیش از هر چیزی اهمیت دارد وجود روابط حسنه و صفا و صمیمیت بین افراد است تا روابط انسان ها با یکدیگر بر پایه ایمان و معنویات نباشد، این هدف بدست نخواهد آمد بنابراین معاشرت های آدمی باید تحت اصول، ضوابط و مقرراتی ساماندهی گردد، تا در روابط خود با هم نوعانش دچار مشکل نگردیده و بتواند فضایی سالم و پاک به دور از هر گونه فساد و تباهی، فسق و فجور، خیانت و جنایت ایجاد کند. فضا و جوی که در آن صفا، صمیمیت، دوستی، صداقت، امانت داری، عفت و پاک دامنی حاکم باشد.

در فرهنگ ها و تمدن های بشری، آن جا که ملاک و معیارهای معاشرت افراد، سنن و آداب و رسوم طایفه ای، قومی و ملی بوده و بر اساس بینش و دانش بشری برنامه ریزی شده است، نهایتاً یا جنبه افراط را پیموده و مرزهای اخلاق، قداست و شرافت انسانی را در هم شکسته و یا این که جنبه تفریط، انزوا و گوشه گیری، صومعه و دیر نشینی را برگزیده و از معاشرت با هم نوع خود اجتناب ورزیده است.

به همین سبب، ضرورت ایجاد می کند تا در زمینه های مختلف فرهنگ معاشرت، تحقیق صورت گیرد تا بهترین ملاک و معیار برای اصول، انواع و آداب معاشرت شناخته شود. و جامعه بشری بتواند بر اساس آن ها روابط اجتماعی خود را بر مبنای اسلوب صحیح و متعادل و به دور از هر گونه افراط و تفریط سازمان دهی کند...

یکی از مشکلات بزرگ عصر حاضر و بلکه عمده ترین آن مسأله معاشرت و مجالست و مصاحبت و روابط افراد جامعه انسانی با یکدیگر است.

کانون خانواده یعنی شالوده اصلی تشکیل جامعه به علت معاشرت های نا سالم و آفت ها و آسیب های گوناگون باخطر اضمحلال روبروست، بشر امروز بیش از هر عصر دیگری زبان یکدیگر را نمی فهمد و در ایجاد ارتباط و نحوه معاشرت و مصاحبت سالم و سازنده با مشکل مواجه است.

اسلام که یک آئین الهی و آسمانی است ، برای حل این مشکل به تربیت افراد، توجه خاص نموده و پایه این تربیت را بر اساس ایمان به خدا و تقویت روح فضیلت و انسانیت پایه گذاری کرده است . دستورات اسلام در این باره به حدی دقیق و عمیق است که اگر افراد بشر آن را بکار ببندند، سیمای زندگیشان درخشان و معاشرت ها و برخوردهایشان رنگ انسانی بخود خواهد گرفت.

این آیین در راه پرورش اخلاق حمیده و تعیین سلامت بشر درون و برون را به هم پیوند داده و حُسن خلق را مجموعه نیت پاک و صحت عمل می داند و به موازات رعایت حقوق اجتماعی از تعالی فردی نیز سخن گفته و آن را مورد توجه قرار داده است و از طرفی به منظور تنظیم روابط عمومی و اداره امور جامعه، مردم را به وظیفه شناسی و احترام به حقوق یکدیگر موظف ساخته و کوشیده است آنان را با این واقعیت آشنا کند که همه انسان ها ، فرزندان یک پدر و مادرند و کسی بر کس دیگر امتیازی ندارد. از طرف دیگر برای تکمیل نفس و تعالی روح، هر یک از افراد مسلمین را به مکارم اخلاق و سجایای انسانی تشویق نموده است.

قرآن که کتاب این دین الهی می باشد داروی درد، درمان بیماری ها و مشکلات انسان هاست البته به شرطی که به آن ایمان داشته و به قصد شفا به آن مراجعه کنند. قرآن ما را به راه و روشی در زندگی اجتماعی و معاشرت های مان فرا می خواند که اگر به دستورالعمل های آن به منزله تجویز نسخه و داروی شفا بخش عمل کنیم روشنی بخش زندگیمان در تمام ابعاد مختلف معاشرت و مصاحبت با یکدیگر می باشد، به همین دلیل و به انگیزه سامان بخشی به روابط اجتماعی خود اعم از معاشرت با والدین، فرزندان و افراد جامعه و به امید بهره گیری از هدایت و

نور قرآن کریم در مصاحبت، مجالست، مراودت و مرافتت، در پیشگاه آن زانوی ادب بر زمین نهاده و اهداف خود را به قصد قربت دنبال کرده تا از چراغ هدایت الهی نور بگیریم و حیات جامعه اسلامی را روشنی بخشیم، در تأیید مطلب فوق، آیه ای از این کتاب آسمانی بیان می شود که در آن هدایت و رستگاری انسان ها در گرو عمل به دستورات و فرامین آن خواهد بود.

(إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا)^۱: «این قرآن، به راهی که استوارترین راه هاست، هدایت می کند، و به مؤمنانی که اعمال صالح انجام می دهند، بشارت می دهد که برای آن ها پاداش بزرگی است.»

این پایان نامه در چهار فصل تنظیم شده که فصل اول آن مشتمل بر کلیات است و در فصل دوم، تعریف لغوی و اصطلاحی دو کلمه «آداب» و «معاشرت» و واژگانی که مرتبط با این دو می باشند بیان شده و سپس ضرورت معاشرت از دیدگاه جامعه شناسی و روانشناسی و مبانی و اصول معاشرت در آموزه های دینی که بر پایه ی عقل، فطرت و ایمان استوار شده به رشته تحریر در آمده است.

در فصل سوم، مصادیق معاشرت های ممدوح و پسندیده به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته که شامل چگونگی ارتباط رفتاری باوالدین، فرزندان، خویشاوندان، برادران دینی و دوستان، همسایگان، معلمان و متعلمان است.

و فصل چهارم به معاشرت های مذموم اختصاص می یابد که معیار و ملاک آن: آیات قرآنی و روایات معصومین (ع) می باشد.

در پایان امیدوارم، مجموعه حاضر که با سرمایه امید به الطاف بی پایان الهی به ثمر رسیده است مورد قبول خداوند تبارک و تعالی واقع گشته و قدمی هر چند کوچک در جهت گسترش فرهنگ قرآنی در جامعه کنونی به حساب آید.

---

۱ - سوره اسراء / آیه ۹

بیان مسئله و طرح موضوع:

انسان موجودی اجتماعی است و ارتباطش با افراد دیگر در جامعه، الزامی خواهد بود، معاشرت یک حکم محتوم زندگی انسان هاست و ترک آن به طور کلی در برخی از موارد غیر مقدور و یا صحیح نمی باشد.

میل به معاشرت با دیگران، در واقع یکی از خواسته های فطری انسان است که بدون آموزش از دیگران و یا تلقین حاصل می شود و آدم خود به خود به آن تمایل دارد و از همین روست که از تنهایی رنج می برد، بخصوص اگر این تنهایی از روی اجبار و غیر اختیاری باشد. این میل معاشرت با انسان های دیگر به حدی قوی است که به ارتباط با دوست، آشنا، فامیل و همسایه و ... محدود نمی شود و هرگاه انسان شخص دیگری را مشاهده می کند، علاقمند است که با او ارتباط برقرار نماید و واضح است که خداوند متعال بر مبنای حکمتی این میل را در وجود انسان قرار داده است تا به وسیله آن بتواند با انسان های دیگر به ویژه افراد کامل و ایده آل ارتباط برقرار نموده و از این راه به سعادت و مقاصد عالی انسانی برسد.

روشن است به این دلیل که بر اساس کرامت انسانی هستی یافته ایم و در انسانیت شریک یکدیگریم، و همه نسبت به هم دارای حقوق و تکالیف متقابل هستیم، در صورتی زندگیمان سامان یافته خواهد شد که صرف نظر از خصوصیات شخصی، نژادی و موقعیتی به وظایف خود نسبت به یکدیگر عمل نمائیم و روابط اجتماعی سالمی را در جامعه خود، حکمفرما کنیم.

حال که برای آدمی چاره ای جز معاشرت و رفاقت وجود ندارد و مسیر زندگی ایده آل به سمت اهداف عالی از لابه لای زندگی اجتماعی می گذرد، باید در پی یافتن قطب نمایی باشیم که راه را به ما نشان دهد و مسیر حرکت را برای ما مشخص نماید.

انسان ها برای نظم دادن به زندگی اجتماعی و جلوگیری از ضایع شدن حقوق یکدیگر و هرج و مرج نیاز به چارچوب های مقرراتی و قانونی به شکل رسمی یا غیر رسمی دارند که این قوانین و دستورات گاهی ناشی از کوشش و خطا و تجربه های تاریخی انسان است و گاهی ارمغان آسمانی است، در شرع مقدس اسلام، برای این منظور، مقررات و قوانینی بطور تفصیلی و

موردی بیان شده است که این دستورات به منزله همان قطب‌نمایی است که می‌تواند ما را به سرمنزل مقصود برساند، چرا که قوانین بشری مستلزم تکرار، تجربه و خطاهاست، اما دستوراتی که از جانب خالق این میل درونی آمده است، متناسب با نیازها و خواسته‌های معنوی و مادی او خواهد بود و مسلماً انسان را از آزمون و خطا در امان نگه خواهد داشت.

آدمی بدون این قوانین که آداب معاشرت بخشی از آن است، نمی‌تواند زندگی سالم و صحیحی داشته باشد و فقدان آن، نه تنها برای خود انسان مفید نخواهد بود و او را مجبور به تکروی و تنهایی خواهد کرد، بلکه جامعه را نیز که متشکل از افراد به طور جداگانه است تحت الشعاع خود قرار داده و اجتماعی ناسالم را بوجود می‌آورد و در چنین حالتی، رشد و بالندگی رکود پیدا کرده و انسان‌ها به جای آن که به کمال انسانی برسند راه عکس آن را که سقوط است در پیش خواهند گرفت.

اهداف پژوهش

نخستین هدفی که از این پژوهش حاصل می‌شود این است که از لحاظ کاربردی یک معیار و ملاک صد درصد ارزشی والا با کارایی وسیع در اختیار ما قرار می‌دهد و مسئولیت ما را در تمام حوزه‌های رفتاری معین می‌کند و مشخص است که با این معیار و میزان بسیاری از مسایل و مشکلات معاشرتی حل می‌گردد البته این گونه عمل نمودن در ابتدای امر به مقداری فکر و تأمل و تحمل احتیاج دارد ولی پس از چندی تمرین کاملاً برای انسان ملکه می‌شود و دیگر نه تنها در ارتباطاتش دچار تنگنا و سختی نمی‌گردد بلکه از زندگی با دیگران لذت خواهد برد.

از اهداف دیگر این رساله بالابردن سطح فرهنگ جامعه نسبت به موضوع مطرح شده است و هدف نهائی سوق دادن جامعه به سمت هم‌زیستی مسالمت‌آمیز است که در آن انسان‌ها اعمال خود را بر اساس روابط صحیح و کارآمد پی‌ریزی نموده و دیگر هیچ‌کس نگران از دست دادن حقوق خود نباشد.

ضرورت پژوهش

اکنون که ما در قرن بیست و یکم میلادی زندگی می‌کنیم و شاهد پیشرفت علوم در تمام زمینه‌ها می‌باشیم. بشر مرز بین خود و فضا را در هم شکسته و به کرات آسمانی سفر می‌کند و در علوم پزشکی نیز قادرند برای انسان از طریق شبیه‌سازی اعضای و جوارح یدکی بسازند و با سیستم‌های پیشرفته به عمل جراحی بدون دخالت انسان پردازند و با انواع و اقسام بیماری‌ها مبارزه نموده و آنان را از پا درآورند، و هم‌چنین با وسایلی که هر روزه به اختراعات پیشین افزوده می‌گردد تا رفاه و آسایش را برای بشر فراهم نماید. علی‌رغم همه این امکانات پیشرفته و ما فوق پیشرفته ارتباطات، بشر امروز بیش از هر زمان دیگری تنها مانده است غم بی‌کسی و تنهایی چنان بر مغز و روح او فشار آورده که به جای معاشرت با هم‌نوعان به هم‌زیستی با حیوانات پناه برده است.

و با نگرشی بر جامعه کنونی خودمان درمی‌یابیم که این نابسامانی‌ها درارتباطات اجتماعیش وجود دارد، اگر چه کم‌رنگ‌تر است و کانون خانواده نیز که هسته اولیه جامعه می‌باشد از این قاعده مستثنی نبوده و کشمکش‌هایی در روابط بین افراد آن دیده می‌شود. با بررسی‌های انجام شده دریافتیم که از عوامل اصلی این نابهنجاری‌ها، عدم آگاهی افراد نسبت به دستورات و قوانینی است که اسلام بطور تفصیلی و موردی از طریق قرآن و سنت برای مسلمانان بیان نموده است، عامل بعدی به کار نگرفتن دستورات توسط برخی از کسانی است که به این قوانین اشراف علمی دارند و مسئله دیگر، درست استفاده نکردن از این قوانین در برخوردها می‌باشد که افراط و تفریط در کارها، نمونه بارز آن است و چون عقل سلیم حکم می‌کند که باید از پیکره اجتماع، آفت زدایی کرد، بنابراین لازم است که یکایک اعضای جامعه مسئولیت خود را در قبال آن انجام دهند تا هم خود و هم جامعه را مصونیت بخشند.

پرسش ها و فرضیه های موضوع:

به طور کلی همراه با بروز و ظهور سؤالاتی در ذهن خلّاق است که آدمی به تحقیق و کنکاش درباره موضوعی اقدام می کند و برای رسیدن به جواب آن ها، فعالیت هایی از خود نشان داده و در مسیری گام بر می دارد که به سؤالاتش پاسخ داده شود و من هم به نوبه خود درباره جزئیات رفتار انسان ها با هم و نحوه ارتباطاتشان با توجه به مناسبت های موجود بین آن ها سؤالاتی در ضمیرم خطور کرد که مرا بر آن داشت به تحقیق در این موضوع پرداخته و به نتایج قابل توجهی دست یابم با این که اصولاً مردم فکر می کنند که همه چیز را درباره این موضوع می دانند اما با مطالعه منابع دریافتم که نکات بسیار ظریفی در این حیطة وجود دارد که معمولاً در نظر گرفته نمی شود، این سؤالات و فرضیه ها را می توان به صورت زیر بیان نمود.

۱- معاشرت به چه معناست و کلمات مترادف و هم معنی با آن در قرآن و روایات و عرف جامعه چیست؟

۲- دستورات اسلام در زمینه آداب معاشرت چگونه می باشد؟

۳- معاشرت براساس فرهنگ قرآنی به چند دسته تقسیم می شود و شامل چه نوع معاشرت هایی خواهد بود؟

۴- افراد به حسب ارتباطی که با انسان دارند دارای چه مراتبی از معاشرت می باشند؟

۵- ارتباط با چه افرادی ضروری و با چه افرادی غیر ضروری است؟

۶- حد و مرز و کیفیت ارتباط با وابستگان، بطور اخص با پدر و مادر، فرزند، خویشان چگونه می باشد؟

۷- آداب معاشرت اسلامی چه طرح جامعی را در ارتباط با دیگران (مردم) برای ما ترسیم می کند؟

۸- حقوق برادران دینی (اخوت دینی) و دوستان در اسلام به چه شکلی مطرح گشته است؟

۹- در فرهنگ قرآن و سنت ارتباط با چه کسانی، مذموم و ناپسند است؟

روش تحقیق:

روش کار در این رساله، گردآوری اطلاعات کتابخانه ای بوده و یابه عبارت دیگر مدل کتابخانه-ای می باشد، و نحوه کار به دین صورت بود که پس از آماده شدن طرح مقدماتی تحقیق، و تصویب آن بوسیله شورای آموزشی دانشکده با راهنمایی های ارزشمند استادان راهنما و مشاور، ابتدا فهرستی از منابع و مآخذ که قرآن کریم مرجع اصلی و کتب حدیثی معتبر قدیمی مانند: احیاء علوم الدین غزالی، محجبه البیضاء ملامحسن فیض کاشانی و کتاب های دیگری تهیه شده و پس از مطالعه، فیش برداری از آن ها صورت گرفته است، و در مرحله ی بعد با دسته بندی نمودن مطالب بر اساس محتویاتی که در فصول مختلف پایان نامه به رشته تحریر درآمده است، نوشتن را آغاز کردم و در این مسیر، سعی نمودم به اصل منابع حدیثی به زبان عربی رجوع کرده و سپس به ترجمه های آن ها توجه نمایم، البته کتب دیگری هم در حیطه موضوعات مختلف در فصول پایان نامه رویت شده است و سعی شده که مطالب آن ها به زبان ساده و بصورت قابل فهم دسته بندی گردد، در تأیید مندرجات از آیات قرآنی و احادیثی که دارای اعتبار بوده و از منابع صحیح استخراج شده باشد، استفاده نموده ام.

در نحوه اعراب گذاری بعلت نبودن مرجع متقن در اعراب بعضی از روایات و عدم اطمینان کامل به حرکات بعضی از کلمات در برخی از متون، از اعراب گذاری روایات صرف نظر کرده و فقط اعراب آیات قرآنی را با دقت لازم، مدنظر قرار داده ام.

هم چنین در تحلیل مطالب ذکر شده، روش تجزیه و تحلیل اطلاعات عقلی و نقلی بوده است. امیدوارم سعی و تلاشم در این زمینه مؤثر واقع شده و نتیجه سودمندی بدست آمده باشد.

محدودیت پژوهش:

۱- منابع

۲- کمبود آثار مستقل در موضوع مورد نظر

۳- گستردگی و وسعت دامنه تحقیق

۴- ارتباط و پیوستگی موضوع با موضوعاتی چون اخلاق و تربیت اسلامی که مجال و فرصت بیشتری را می طلبید.

۵- محدودیت مکانی، که امکان مسافرت و دست یابی به منابع دست اول و استفاده از محضر اساتید را می کاست.

و از همه مهم تر بضاعت ناچیز و اندک محقق که طبعاً بر محدودیت های آن افزوده است. در حقیقت انسان هنگام مطالعه و تحقیق، خود را در برابر کتاب آسمانی و عظمت قرآن بسیار ناچیز می بیند. و این جاست که بیشتر به محدودیت خود پی می برد، و مهم ترین چیزی را که از این رهگذر به دست آوردم، همین باور است که انسان، محدودیت های فراوانی دارد.

پیشینه پژوهش:

به طور کلی پیشینه تحقیق خود دست مایه ای است که در اختیار محقق قرار می گیرد تا نتیجه سودمندی از آن حاصل گردد و اندیشمندان اسلامی در حیطه این موضوع سهم به سزایی در تغذیه فکری پژوهشگران ایفا می کنند و چراغ هدایتگر آنان در این راه هستند، با تتبعی که در این زمینه صورت گرفت، نتایج زیر حاصل شد:

پس از قرآن کریم - این کتاب الهی که مفسر خود است - مهم ترین منابعی که اصل موضوع بر محور آن قرار دارد، همه تفاسیر گرانقدر است که کلمه به کلمه و آیه به آیه به شرح آیات دلنشین پرداخته اند.

هم چنین سخنان امامان معصوم علیهم السلام، که مفسران حقیقی قرآن اند، گنجینه عظیم و گران بهایی است که به صورت مجموعه های روایی در اختیار داریم، در این مجموعه به دلیل اهمیت موضوع معاشرت، فصل مستقلی برای این موضوع فراهم شده و مؤلفان آن ها روایاتی درباره معاشرت و شیوه های آن، گرد آورده اند از جمله این مجموعه های روایی، اصول کافی محمد بن یعقوب کلینی است که دریای عمیقی از معارف الهی می باشد و با وجود گذشت بیش از ده قرن از تدوین آن، هنوز زمینه های تحقیقی فراوانی را پیش روی محقق قرار می دهد.

کتاب العشره کافی کلیاتی درباره اصول، انواع و نحوه معاشرت به دست داده است، و نیز دانشمندان بزرگ دیگری مانند: شیخ طوسی، شیخ صدوق و شیخ مفید در امالی خود و کتاب های اختصاصی مانند: خصال و مشکاه الانوار، هم چنین تهذیب الاخلاق ابن مسکویه، احیاء العلوم غزالی و تهذیب الاحیاء مسمی به محجه البیضاء فیض کاشانی و پس از آن کتاب گران سنگ جامع السعادت مولی محمد نراقی و تلخیص و بازنویسی آن به نام معراج السعاده به دست فرزند برومند مؤلف مذکور، یعنی مولی احمد نراقی و مجموعه عظیم و گنجینه های گران بهایی هم چون بحار الانوار که تقریباً دو جلد ۷۴ و ۷۵ آن به نام کتاب العشره، به فرهنگ معاشرت اختصاص دارد.

کتاب العشره، بسیار ماهرانه، علمی و فنی وارد موضوع شده است. به این ترتیب که ابتدا آیات قرآنی و سپس روایات مربوطه را از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و ائمه معصومین (علیهم السلام) ذکر کرده و هر جا نیاز بوده، به شرح و توضیح آن پرداخته است.

علاوه بر آن در قسمت های دیگر بحار الانوار، به مناسبت های مختلف مسائل تربیتی - اخلاقی و معاشرتی بیان شده است، گذشته از این، کتاب وسایل الشیعه شیخ حسن حر عاملی را، در پیش روی خود می بینیم که کتاب العشره آن تحت عنوان آداب معاشرت به وسیله دو تن از فضلا ترجمه شده و به چاپ رسیده است، هم چنین محدث نوری مؤلف مستدرک الوسایل و شیخ انصاری در آثار خود ادامه دهنده راه آن بزرگان بوده اند.

کتاب های دیگری؛ هم چون آئین دوست یابی اثر دیل کارنگی و آیین آداب معاشرت اثر جان مورگان آیین معاشرت و برادری در اسلام تألیف سید محمد صحفی، آداب نوین معاشرت از مهدی توحیدی پور، و سایر کتاب هایی که نام آن ها در فهرست منابع ذکر شده است، به این موضوع پرداخته اند.

بخش اول:

بررسی مفاهیم و معانی واژه ها و اصطلاحات

بحث در باره الفاظ و اصطلاحات، به منظور تعقیب اهداف مورد نظر، امری لازم و واجب است، زیرا هر لفظی برای معنی یا معانی خاصی وضع شده است، و در هر جمله و عبارت با توجه به قرائن و شواهد موجود در عبارت یا متن می توان به معانی آن پی برد. به همین دلیل؛ در هر علمی ابتدا معانی لغوی واژگان و سپس اصطلاحات و تعاریف موجود، مورد بحث قرار می گیرد. در این راستا، برای پی بردن به معنای الفاظ شریف قرآن کریم، اولین منبع و مرجع خود قرآن است. و پس از آن اخبار، احادیث و روایات مأثوره از پیامبر اکرم و ائمه معصومین علیهم السلام مرجع فهم آن می باشد.

علما و دانشمندان برای دستیابی به معانی لغات قرآن کریم، علومی را به وجود آورده اند که از جمله آن ها، علم به مفردات و غرایب الفاظ قرآن می باشد و در این مقطع با عنایت به این علوم، واژگانی را مورد بحث و بررسی قرار می دهیم که عبارتند از: کلمات آداب و معاشرت و واژگان مترادف با «معاشرت» یا کلماتی که از نظر معنا با آن هم ردیف و نزدیک به آن است و کاربردهای مشابه با آن دارد، هم چون: مصاحبت، مقاربت، مرافقت، مجالست و مراودت.

آداب در لغت

این کلمه از ریشه «ء. د. ب» است. ابن فارس می گوید:

«دارای یک اصل است، که مسایل فرعی از آن نشأت می گیرد و به آن باز می گردد.»

آنگاه «ادب» را چنین معنی کرده است.

«ادب آن است که مردم را به، غذایت گردآوری .. آن (غذا) است که به آن «مَأْدِبَةٌ و مَأْدِبَةٌ

» گفته می شود. و «آدب» اسم فاعل آن به معنی «داعی» یعنی دعوت کننده است.»

سپس چنین نتیجه گرفته که: